

Др Шербо РАСТОДЕР
Филозофски факултет,
Никшић

ГРАЂАНСКЕ СТРАНКЕ У ЦРНОЈ ГОРИ У ДЈЕЛИМА АКАДЕМИКА ДИМИТРИЈА ДИМА ВУЈОВИЋА

Покушаји накнадног промишљања доприноса појединих историчара науци којој су посветили цјелокупни стваралачки вијек неминовно носи само по себи одређене ризике којих морамо бити свјесни. Унутрашња критика у историјској науци је дугорочан процес, који не зависи толико од било чијих критичких судова у научном смислу, колико од самог развоја науке. Развој историографије у нас, и не само у нас, углавном је био под снажним захтјевом времена садшањег, а не искључиве потребе за сазнавањем прошлог као доминантног циља. Зависност овог односа условљава настајање бијелих мрља у прошлом времену у којем су одређене теме биле неактуелне са становишта садашњег времена. Отуда и привид, и чињеница, о „сакривеној“ историји, који не настаје кроз спознају нових истраживања прошлости, већ их открива савремено вријеме. Отуда свака радикалнија промјена у друштву започиње (не)озбиљним дијалозима с прошлошћу. Како свако садашње „бира“ одговарајуће „прошло“, то и историографија постаје огледало друштва. Како су радикални раскиди с прошлошћу могући само у недемократским друштвима и обратно, развој историографије је у директној зависности од ових процеса. Теоретски, критика историјског дјела мора се темељити само на критици оног из чега оно настаје — из извора. Док се сматра логичним да се не може препричати књига која није прочитана, дотле је честа појава у науци да се о историографији изричу критички судови а да се истовремено не посједују елементарна сазнања о изворима на којима је она настала. Како је сама интерпретација извора субјективни интелектуални чин, из апсолутизовања или неуважавања те чињенице често долази до провоцирања ваннаучних конфликта који

историографију неминовно подводе под двије битне одреднице у којима настаје — вријеме и простор. С обзиром да историчар не може живјети изван ових одредница, то је и нормално и неминовно да се у историографији преплићу садашње и прошло. Разумну границу у том смислу нико није успио да дефинише, али су зато они историчари који су били свјесни наведених чињеница настојали да избјегну отворену колаборацију са својим временом, чувајући достојанство науке којој су се посветили, а истовремено обезбиједили дуговјечност свог дјела. У тим релацијама се сагледава научност и методолошка основаност историјског мишљења, која је сама по себи ваннаучна промјенљива субјективна категорија. У таквом односу, историчар је двоструки „губитник“ и добровољна жртва свог и прошлог времена. Његово трајање у научном смислу превасходно зависи од ревалоризације његовог научног рада кроз развој саме науке, а не од било чије индивидуалне оцјене, па ма колики научни и компетентни суд стајао иза ње. У наведеним релацијама допустили смо себи слободу да покушамо указати на неке аспекте научног доприноса историјској науци академика Дима Вујовића.

Посматрати цјелокупно дјело академика Димитрија Вујовића у наведеном контексту практично је немогуће. Не само зато што обим његовог научног рада не оставља простора за било какву апсолутизацију већ и због тога што је тематски оквир његовог интересовања у таквом распону да је потребно бити крајње претенциозан па не признати личну немоћ у том смислу. Зато је логично ограничавање на само један сегмент научног стваралаштва овог аутора, који би по нашем мишљењу и издвојен од остале цјелине био довољан за објективну легитимизацију овог истраживача као централне фигуре црногорске послеријатне историографије. Наизглед апологетски, овај суд има своје пуно утемељење у сљедећим чињеницама, релевантним са становишта развоја историографије у нас. Дјело академика Вујовића је дио цјелине црногорске и југословенске историографије и оно своје мјесто има и може тражити само у тим релацијама. Оне су одређене садржајем и методологијом његових научних радова.

Југословенска послеријатна историографија се развијала под снажним утицајем идеолошког субјекта (КПЈ—СКЈ) и марксистичког концепта поимања историје. Када је у питању период између два рата (1918—1941), ова констатација се огледа у тематској и методолошкој обради историјских питања. У тематском смислу историографија је усмјеравана на тражења одговора углавном везаних за раднички покрет и револуционарни политички субјект. Само по себи, ово би се могло у ограниченом смислу сматрати изнуђеним развојем историографије у највулгарнијој манифестацији тога појма по којем историју пишу побједници, да није било појава својеврсне манипулације, која је довела до тога да са нестанком „побједника“ нестане и „историја“. Понашајући се као апсолутне судије једног времена, чи-

ји је једини компетентни критичар била КПЈ, историчари су углавном превиђали постојање других политичких субјеката у том времену. Свако одступање од тога концепта могло би се проматрати и као проблем постављања нетипичних историјских питања. А да је питање изучавања проблема парламентарног живота и дјелатности грађанских странака било нетипично — убједљиво показује садржај историографије која се односи на период изучавања југословенског међуратног друштва. Шта та чињеница значи за историјску науку, посебно за у нас апсолутно доминантну политичку историју? То је на неки начин враћање на почетак у изучавању овога периода. Колико смо далеко од њега, првенствено зависи од тога колико је такозваних „нетипичних“ историјских питања било предметом историјског истраживања.

Све ово напријед наведено изложено је у циљу да покуша понудити једну од варијанти у којој би се могло лоцирати стваралаштво академика Вујовића, посвећено изучавању међуратног периода, односно доминантних политичких субјеката тога времена, грађанских странака. Чињеница је да је углавном све што је написано у тој области за период од 1929. везано за име Дима Вујовића (овдје не наводимо ауторе који су се периферно дотicali ове теме) говори само по себи. Са становишта развоја историографије то значи да је овај аутор имао довољно истраживачке и интелектуалне знатижеље, да нарушавајући доминантни тематски концепт отвори нова историјска питања. То су оне релевантне чињенице које дјело једног аутора стављају у ред незаобилазног историјског штива за све потоње истраживаче и у том смислу врше битан утицај на модалитете развоја историографије и праваца њеног интересовања. Са тог аспекта могуће је успоставити јасну корелацију ауторових амбиција да свој научни кредибилитет стави у увијек нова искушења прављењем искорака у развоју историјске науке. У том контексту треба посматрати и његово научно интересовање за питања парламентарног живота у Црној Гори и питања дјелатности појединих грађанских странака. При томе, треба имати на уму да преовлађујући прилаз овим питањима, у историографији уопште, у подтексту садржи елементе схватања грађанске и парламентарне демократије као релативно компромитованог и превазиђеног модела политичког уређења друштва, што само по себи антиципира револуционарни преврат у друштву. Седамдесетих година у том смислу, појавом низа монографских студија, ово становиште се донекле релативизира у југословенској историографији. Тај правац у црногорској историографији примјетан је у радovima Дима Вујовића и у том смислу уз Бранислава Глигоријевића, Момчила Зечевића, Атифа Пуриватре, Хрвоја Матковића, Љуба Бобана — направљен је један логичан низ монографија посвећених странкама које, изузев донекле Демократске странке, нијесу имале по својој територијалној распрострањености оп-

штејугословенско обиљежје (СЛС, ЈМО, СДС, ХСС, Црногорска (федералистичка) странка).

Грађанске странке у Црној Гори су настајале превасходно ширењем подручја утицаја већ постојећих странака чије је сједиште било углавном у Београду. Активности на формалном организовању страначких организација нарочито су убрзане уочи новембарских парламентарних избора 1920. године. Томе што одмах после уједињења Црне Горе и Србије, није дошло до формалног организовања странака узрок је у томе што због тада актуелне политичке и оружане конфронтације присталица и противника безусловног уједињења, преовладава мишљење у вођству бјелашког покрета (Марко Даковић) да не треба ићи на оснивање странака све док се та борба не оконча и нова државна заједница не задобије потпуно међународно признање. На тај начин је чувано јединство овога покрета и спречавана нужна политичка поларизација црногорског простора. Такво схватање први су покушали нарушити радикали, својим акцијама на оснивању странке, посредством појединих својих познатијих чланова поријеклом из Црне Горе. Ова странка је имала релативно бројне симпатизере на подручју Црне Горе, али не и организоване присталице. С обзиром на то да су Јанко Спасојевић и Светозар Томић, чланови Црногорског одбора за народно уједињење, иначе и чланови Радикалне странке, одмах после уједињења били политички неутралисани од стране присталица Марка Даковића, углавном ненаклоњених овој странци, то је послове око организовања странке преузео Томо П. Ораовац, раније познати емигрант и противник краља Николе и његовог режима. Почетни неуспјеси били су превазиђени тек уочи парламентарних избора 1920. године, када су у октобру исте године основани и први мјесни одбори Народне радикалне странке у Црној Гори, а убрзо потом покренут је и страначки орган „Црна Гора“.

Први одбори Демократске странке основани су такође тек уочи парламентарних избора 1920. године, и то првенствено ангажовањем двојице угледних првака ове странке из Црне Горе — др Павла Чубровића и Тодора Божовића.

Оснивање и дјелатност Југословенске републиканске странке у Црној Гори углавном се везује за Јована Ђоновића, једног од најугледнијих присталица такозване Млађе Црне Горе, који се још на Крфу 1916. године, после разлаза са Пашићем, определио за републиканство.

О оснивању, раду и дјелатности политичких странака у Црној Гори Д. Вујовић је објавио више радова, а ми ћемо указати само на оне који имају посебан значај у изучавању овога питања.

У свом раду „Грађанске политичке странке у Црној Гори у периоду формирања КПЈ“ (Историјски записи, 1969/2—3, 189—222), аутор анализира дјелатност Радикалне, Демократске и Ју-

гословенске републиканске странке од оснивања до избора за Уставотворну скупштину. Ако се апстрахује сам наслов овога рада, којим се могуће прави непотребан компромис са тада доминантним предметом истраживања, у цјелини њиме је направљен први и најтежи корак у даљњем истраживању овог питања. Угао посматрања црногорске политичке сцене као посебног изборног округа, форме страначког организовања, препознатљивог политичког и економског наслеђа, потврђује тезу о препознатљивој цјелини а не истраживачки изведеној конструкцији из цјелине јединствено организоване државе. Од компартивне анализе политичких странака у Црној Гори, Димко Вујовић је својим радом, Народна Радикална странка у Црној Гори од избора за Уставотворну скупштину до Земаљске конференције у децембру 1921. године“ (Историјски записи 1973/3—4, стр. 363—410), најавио интересовање за наставак наговјештених истраживања и цјеловиту појединачну анализу дјелатности грађанских странака на овом подручју. Наведену тему су определијелиле сљедеће претпоставке: прво, релативно добро очувани извори релевантни за ову тему у заоставштини једног од првака Радикалне странке у Црној Гори (Љуба Бакића) и, друго, хронолошки оквир теме који је изведен из сазнања стечених у поступку истраживања, јер период од првих парламентарних избора 1920. године до Земаљске конференције странке представља другу фазу у раду ове странке на простору Црне Горе.

Настављајући истраживања објављена у претходно наведеном раду, аутор је овим радом знатно проширио сазнања о НРС у Црној Гори, почев од првих страначких организација па до краја 1921. године. Оно што је општа карактеристика радова Д. Вујовића јесте способност за ситуирање посебног у општем. То је примјетно и у овом раду, у којем аутор указује на правце политичког ангажмана једне од странака која је, понекад и пресудно, утицала на политичке токове, не само у Црној Гори већ и у читавој земљи. Уочавајући извјесну аутономност странке у односу на њену централу, изражену кроз рад Централног одбора за Црну Гору, и њен неочекивано лош пласман на првим парламентарним изборима у Црној Гори, који је био апсолутно несагласан са резултатима у земљи, аутор указује на два битна правца политичког ангажмана НРС на овом подручју. НРС је као дио интегралне цјелине слиједила општи политички курс тији је правац одређивало руководство у Београду и њен дио у Црној Гори се веома пасивно одређивао према тим питањима, уз примјетно одсуство амбиције да активније учествује у њиховој профилацији. Главну политичку енергију у том периоду НРС у Црној Гори усмјерава на питања која су углавном имала социјално-економски садржај (скадарско питање, питање железница, перперско питање, чиновничко, пензионерско питање и официрско питање). Та појава „економизирања политике“, која није

била карактеристична само за радикале, била је једна од особности политичког живота у Црној Гори.

Наговијештено ауторово интересовање за наведену проблематику има свој континуитет, уз наглашену измјену форме и тема. Док је у пертоходним радовима само периферно дотакнута за Црну Гору веома важна проблематика настанка рада, и дјелатности странке црногорских федералиста, то су у наредном периоду биле главне теме за овог аутора. Тако је у периоду 1977—1981. године Димо Вујовић објавио низ значајних чланака и расправа посвећених овом питању, којима је знатно компензиран примјетан недостатак у историографији у Црној Гори. Првим од ових радова, под насловом Зачеци црногорског федералистичког покрета (1919—1921) (Гласник Одјељења друштвених наука Црногорске академије наука и умјетности 1977, 2, 35—62), аутор је отворио низ питања везаних за дјелатност ове политичке групаације. Хронолошко одређење свог рада аутор је извео из релативно бројних извора, углавном полицијског поријекла, који се односе на политичку дјелатност потоњих првака Црногорске странке, показујући на убједљив начин да је и прије формалног конституисања саме странке (1925) могуће континуирано пратити овај процес. Улазак двојице представника ове политичке групаације у Народну скупштину, послје парламентарних избора 1923. године, и њихови наступи у скупштинским расправама значили су не само јавну политичку идентификацију црногорских федералиста на југословенском простору већ и вишу, квалитетнију фазу у развоју овог покрета. Димо Вујовић је ове појаве свестрано анализирао у свом раду Црногорски федералисти у Народној скупштини 1923—1925 (Историјски записи, 1977, 1, 81—98) и Учешће црногорских федералиста на парламентарним изборима 1923. године (Зборник радова професора Наставничког факултета у Никшићу, 1977, 1, 141—151). Наредне године објављена су два рада који чине хронолошки наставак претходних: Утврђивање програмских начела и одржавање конгреса Црногорске странке федералиста (Гласник Цетињских музеја 1978, XI, 25—47), и Парламентарни избори 1923. и конституисање Црногорске федералистичке странке (Историјски записи 1978, 1—2, 119—139), а радом Црногорски федералисти и Стјепан Радић (Гласник Цетињских музеја 1979, XII, 35—96), практично је затворен круг магистралних питања релевантних за дјелатност ове странке.

Послје појаве наведених расправа услиједило је и њихово уобличавање и нужно повезивање у једну цјелину, из које је настала монографија *Црногорски федералисти 1919—1929* (Титовград 1981, 434).

Сваки од наведених радова представља — посебно и заједно — једну цјелину. Настали су на основу три врсте извора, према мјесту настанка и поријеклу. Извори полицијског пори-

јекла су посебно бројни за прву фазу дјеловања црногорских федералиста, Стенографске биљешке Народне и Обласне скупштине су значајан извор за разумијевање токова њихове политичке мисли, док је штампа примарни историјски извор у могућности континуираног праћења њихове активности. Истраживања су ситуирана у шири југословенски контекст, у којем се у корелацији са релевантним политичким субјектима проматра и активност црногорских федералиста. Истовремено, на равни црногорског простора, федералисти се анализирају кроз призму актуелне политичке поларизације, у којој су они подједнако удаљени од радикала, демократа, земљорадника и комуниста.

Овим радовима не само да је вршено стално тематско освјетљавање у нашој историографији него су они представљали важну спону са важећим трендовима развоја историјске науке на југословенском простору. Уз то, границе сазнања су помјеране у правцу изучавања оних политичких субјеката који су обиљежили једно вријеме, што је у крајњем значило да се то вријеме не може схватити без сличних анализа. При томе, ако се имају на уму само радови посвећени изучавању проблематике везане за рад црногорских федералиста, у истраживачком поступку разрјешаване су неке важне научне дилеме.

Прво питање разрјешавано кроз анализу извора било је оно везано за датум оснивања странке. Дилема проистиче из чињенице да је Црногорска странка формално конституисана тек 1925. године, када је усвојен програм и статут и основани страначки органи. Академик Вујовић је у свом првом раду на ову тему указао да је могуће истраживачки не само идентификовати ову странку још од 1919. године, већ и констатовати да је она била политичка реалност Црне Горе у том периоду. Оно што је црногорске федералисте одвајало од других странака, које су у том периоду дјеловале у Црној Гори, била је чињеница да је то била једина аутохтона политичка групација настала на овом простору, и да је уз њу ишла одредница „црногорска“ и „федералистичка“, као просторна и програмска одредница. Друга уочљива разлика у односу на већи дио странака у Црној Гори јесте чињеница да се у странци црногорских федералиста концентрисала препознатљива елита „бивших“ политичара, афирмисаних још у периоду режима краља Николе, попут др Секуле Дрљевића, Сава Вулетића, Риста Поповића, Мирка Мијушковића, Радомира Вешковића, Михаила Ивановића и др. Та чињеница је битно утицала на одређивање других политичких субјеката према њима, с обзиром на актуелне конфронтације у Црној Гори настале непосредно по уједињењу Црне Горе и Србије. Иако ни једна од наведених личности није активно учествовала у Божићној побуни, мада су поједини из превентивних разлога били у то вријеме затварани, њихова политичка дјелатност је наишла на сумњу и одбијање код других политичких странака у Црној

Гори (демократа, радикала, републиканаца, земљорадника и комуниста). Отуда је логично да су се црногорски федералисти успјели политички исказати тек када је у потпуности скршен оружани отпор противника безусловног уједињења, с обзиром да су сматрани њиховим „природним“ савезником. У таквим околностима се сматрало да би негативан уплив легализације црногорског федералистичког покрета могао угрозити и саме одлуке Подгоричке скупштине и негативно утицати на опште политичке прилике у земљи. Тек подношењем кандидатске листе на парламентарним изборима 1923. године и освајањем два посланичка мандата створен је простор за парламентарно дјеловање ове странке и њено организационо уобличавање, тако да је до 1925. године углавном био завршен тај процес. У програму странке, донијетом на првом страначком конгресу (4. X. 1925), наглашена је солидарност Црне Горе са словенским народима, па „зато заједничка држава Јужних Словена и чини с нама Црногорцима природним наставком црногорске историје, остварењем нашег идеала“, што је према Д. Вујовићу био покушај ограђивања црногорских федералиста од често импутираног им сепаратизма. Темељни принцип странке било је начело равноправности. Оно је сажето у формулацији: „Према другим државама сви једно и заједно, а у међусобним односима сви једнаки и равноправни“. При томе се полазило од равноправности Црне Горе. Противећи се унитаризму и централизму, Црногорска странка је у свом програму истакла начело равноправности политичких, економских и културних јединица. Да би се то остварило, јединицама је требало дати право на законодавну, административну и судску самоуправу у свим пословима, осим оних који би се споразумом прогласили за заједничке. Такву равноправност могуће је обезбиједити само кроз федеративно државно уређење. У послове заједничке државе убрајани су: спољни послови, војска, новчани систем, саобраћајна средства општег значаја и финансије за заједничке послове, док би законодавство и управа за све остале послове били у надлежности федералних јединица.

У својим радовима Д. Вујовић је прецизно анализирао политичку мисао црногорских федералиста, њихов извор и правце. Она се кретала у три основна правца: 1) ка критици актуелног режима и његове политике према Црној Гори; 2) критици централистичког државног уређења инаугурисаног Видовданским уставом и 3) тражењу алтернативних политичких рјешења и политичких савезника на југословенском простору. Политичку усамљеност на подручју Црне Горе црногорски федералисти су настојали да компензирају повезивањем са Стјепаном Радићем и ХСС. Формирањем Народног сељачког клуба (фебруара 1927) и укључивањем у Сељачко-демократску коалицију, црногорски федералисти су губили политички идентитет у Црној Гори, што се манифестовало опадањем броја њихових гласача послје 1925. године.

У наведеним општим релацијама у којима су се кретала истраживања академика Вујовића, стварана је једна заокружена цјелина питања везаних за странку црногорских федералиста. Логиком развоја историјске науке, неминовно ће наведена истраживања бити допуњавана, изнова критички валоризована, али је сигурно да ни један истраживач све проблематике неће моћи игнорисати значајан помак у истраживању проблема парламентарног живота на овом простору. Само вријеме у којем живимо, логиком свог развоја, таква не истраживања актуелизовати, а самим тим убрзати, што ће засигурно увећати фреквенцију употребе ових радова у историјској науци. На тај начин се посредно врши значајан утицај, који могу имати само историчари великог формата.

Циљ ових размишљања није био у томе да детаљно анализира садржај радова, посредно или непосредно везаних за проблематику грађанских странака, већ само да укаже на оне који су, и који ће, по нашем мишљењу представљати значајну одредницу у историографији на југословенском и црногорском нивоу.

Dr Šerbo Rastoder

THE CIVIL PARTIES OF MONTENEGRO IN THE DEEDS OF ACADEMIC
DIMITRIJE DIMO VUJOVIĆ

Summary

Academic Dimitrije Dimo Vujović belongs to the top of the post-war montenegrin historiography. He is a rare historiographer who suffered of our unified post-war historiography. He was the first, who begun to study the civil component of the montenegrin inter-wars period, appointing the importance of this historical period for understanding. In this way, he assured the continuance of the historical science in Montenegro and its tematical spread according to the current tendencies in the Yugoslav aerias. His first works were about forming the civil parthies in Montenegro in 1920. By many debates and articles, and then by his monography about the Montenegrian Federalist, Dimo Vujović was the best scientist in this problemacy.

Setting his attention toward the work of the civil parties in Montenegro, Dimo Vujović was the only historiographer who saw the importance of studing this problemacy for a long time.

